

Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel

Annemarie Schimmel Türkiye’de kaldığı yıllarda pek çok insanla unutulmaz dostluklar kurmuştur. Bir marangozdan, üst düzey bir bürokrata, öğrencilerinden bilim adamlarına, siyasetçilerden sanatçılara, entelektüellere kadar geniş bir yelpazeyi havi bu dostluk hâlesi onun kişiliğini ve müktesebatını göstermesi açısından şayan-ı dikkattir. Bu çerçevede, Schimmel’le 50 yıla yakındır dostluğu bulunan Kültür Bakanlığı eski müsteşarlarından Sayın Mehmet Önder, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Profesörlerinden Sayın Mehmet Said Hatiboğlu ve entelektüel siyasilerden Sayın Gökhan Evliyaoğlu, isimleri itibarıyla yukanda sözünü ettiğimiz geniş dostluğu ispata kâfidir. Schimmel’i tanıyan ve onunla hayatının az ya da çok bir kesitini paylaşmış bulunan dostlarından onu anlatmalarını istedik. Schimmel’in pek de bilinmeyen birçok yönünün bu sayede ortaya çıkacağına inanıyoruz. Sorduğumuz sorulara verdikleri cevapları kompoze ederek okuyucularımızın dikkatlerine sunuyoruz.

Mehmet Önder:

“Tam elli senemiz birlikte geçti. Onun arkasından birçok yanıp yakınanlar oldu. Ama, herhâlde benim kadar kimse yanmadı.”

Ben 15 yıl Mevlâna Müzesi Müdürlüğü yaptım. 1950’de girdim oraya. Müzede müdür iken, evvela yabancılarla irtibat kurmaya çalıştım. Gelen her yabancı zaten müdürle tanışmak ister. Dolayısıyla birçok oryantalistle tanıştım. Bu arada sık Annemarie Schimmel’in haberi geliyordu. Sizin Fakültede bir Sanat Tarihi Enstitüsü kuruldu. Ord. Prof. Suud Kemal Yetkin, o zaman dekandı. Beni bu enstitüye aslı üye olarak aldı. Fakültenizle işbirliği yapmaya başladık. Suud Kemal Yetkin, Şanlıurfalıydı. Aslında onun babası da Şanlıurfa eski mebusu Şeyh Saffet Efendi idi ve bu sebeple manevî kültürle de bağlantısı vardı. İyi adamdı. Bir gün bana telefon edip dedi ki, “Size Prof. Annemarie Schimmel adında bir hocamızı gönderceğiz. Alman kendisi. Ona yardım edin. Doğrudan doğruya size gelecek.” dedi. Annemarie Schimmel o zaman Malburg Üniversitesi Şark Dilleri kürsüsünün başında. Suud Kemal Hocanın dediği günlerde, odama küçük, ince uzun boylu, sarışın bir Alman kızı girdi. “Ben Suud Hocanın selâmıyla geldim. es-Selâmü aleyküm” dedi, şaşırdım. Nefis bir Türkçe ile konuşuyordu. İlgilendik. Ben o gün öğ-

len yemeği için eve götürdüm. Eşim de öğretmendi. Birden bire dost olduk. Bu dostluk orada başladı ve aralıksız tam elli sene sürdü. Böyle bir şey kimsenin hayatında kolay kolay olmaz. Elli sene o çeşitli ülkelerde dolaştı. Bu elli sene içerisinde birbirimizle daima mektuplaştık. Bana yazdığı o mektupları Konya Mevlâna Müzesi arşivine bağışlayacağım. Belki ileride tetkik etmek isteyenler olursa, o mektuplarda çok enteresan bilgiler var. Onun huyuydu, uzun uzun yazmazdı. Her gittiği yerden, çok nefis, özellikle Türk motifleriyle süslü kartpostalların arkasına yazar, onu uçakla gönderirdi, "Ben filan yerdeyim. Şu konferansı veriyorum." diye. Giderek, bu Mevlâna sevgisinde biz ruhen de bir araya geldik. Hz. Mevlâna ile ilgili olarak, bulduğum yerdeki bilgileri ona aktarırdım.

Benim Annemarie Schimmel'le elli yıldır tanışmışlığım var. Kendisi hakkında bazı anılar ve bilgiler var. Gerçekten bence dünyanın bu alanda, yani tasavvuf ilminde, Mevlâna konusunda, hatta diyebilirim ki Türk kültüründe, son yüzyılda yetiştirdiği en büyük kadın bilgin. Bir insanın beyni bu kadar şeyi bir araya nasıl getirir? Kendisine daima şaka ederdim: "Senin beynini öldükten sonra, alıp incelemek gerekir, nedir bunun hikmeti?" O da, "Hikmet-i Hüda" derdi. Tam elli senemiz birlikte geçti. Onun arkasında birçok yanıp yakınanlar oldu. Ama, herhalde benim kadar kimse yanmadı.

Bizim hanıma anlatmış. "Ben o zaman Hz. Mevlâna'yı rüyamda gördüm ve ben de Hz. Mevlana'yı seçtim" diye anlatmış. Hanımlar birbiriyle çok daha yakın konuşuyorlar. Bizim hanımla da çok sevişirlerdi. Mesela bir kadir gecesinde bizim hanıma "Kalk kalk!" demiş götür beni Alaaddin Camii'ne. Kadınlar mahfiline hanımla beraber gidiyorlar. Hanım ona Konya şalvarı giydirmiş, "Orada o kadir gecesinde öyle kendinden geçti ki!" diyor hanım. Büyük alâka. Keşke onun Müslümanlığına yahut inancına biz bir parçacık ulaşabilsek.

Yeryüzünde Hz. Muhammed hakkında en iyi kitabı iki kişi yazdı. Birisi Muhammed Hamidullah, onu da çok iyi tanırım, ikincisi de Annemarie Schimmel'dir. Bu kitabından dolayı Suudi Arabistan kralı Fahd davet etti, kendisine ödül verdi. Zaten kitabın yazılmasını o istemişti. O zaman Suudluların gazetesinde çıktı. Hz. Peygamber hakkında, bu güne kadar gelmiş geçmiş en güzel kitabı yazan bir kişiye "Sen Müslüman mısın?" diyemem. Ben yediremiyorum, siz söyleyin? Bayramlarda beni önce o tebrik eder. Türkiye'de kimse telefon açıp da, "Kandiliniz mübarek olsun." demez, o tebrik eder. Kalkıyor bir Ana Masala adlı bir İtalyan, "Adı güzel, kendi güzel Muhammed" şiiriyle bar bar bağırıyor, "es-Selâmü aleyküm" diyor, konferansa başlarken. O bizi muaheze ediyor: "İslâm şekilciği putperestlik olarak kabul ediyor." diyor. "Ben" diyor Annemarie Schimmel, "Yunusum, Yunus benim içimden kıpırdıyor, ben onu söylüyorum." Evlendikten sonra, gazeteler "Müslüman oldu" diye yazdı, nasıl üzüldü, nasıl üzüldü.

İslâmiyet'i çok iyi bilirdi. Dünyanın en iyi tarihçilerinin jürisinde bulunup ödül verdiği kitabına, Suudi Arabistan'ın verdiği o büyük ödülü, o parayı alma-

di. Frankfurt'taki İslâmi Araştırmalar Enstitüsüne bağışladı o milyarlari. Böyle bir kişi işte. Hamidullah takdir ettikten sonra. Hamidullah'ın yakın dostuydu. Pakistan'da Lahor'da İkbâl'in türbesinin bulunduğu en büyük caddenin ismi Annemarie Schimmel Caddesi'dir.

O veryüzüne gelmiş harika bir kadın. Bir defa müthiş bir hafıza. O lisan öğrenme yeteneği, başka görmedim şimdiye kadar. Bir göz kapandı mı bitti. Sonra ezberleme kabiliyeti, bana Yahya Kemal'in "Sis" şiirini okudu bir gün, başından sonuna kadar. Hiçbir şiir yoktur Yunus'dan onun okumadığı. Baştan sonuna kadar ezbere bilirdi, bir şiire başlasın bak sonuna kadar nasıl gelirdi.

Almanya'da yeni Türk Kültür Merkezleri açmak üzere beni zamanın hükümeti tayin etti. Schimmel'e yazdım. Tesadüf bu ya bulunduğu evin yanındaki daire boşalmış, ben gittiğim zaman orayı bana ayırdılar. Biz de oraya yerleştik. Son kaldığım beş sene hemen hemen her gün beraber olduk. Bizim evde, en çok sevdiği taze fasulyeydi, zeytinyağına pek bayılırdı. Oğlum yine orada vazifeliydi, gelinim, çocuklarım, torunlarım hemen hemen ellerinde büyüdü. Oğlunun iki kızı var birisi Pirden birisi de Pirmur onları çok severdi. Onların okumalarıyla, hemen hemen her şeyleriyle meşgul oldu. Eserlerinde bundan bahseder. Dolayısıyla komşuluğumuz böyle. Hanımlar da eskiden beri dosttu. Kendisine biz "bacımız" derdik. O da mektuplarının altına "fi emanillah" kelimesini eski harflerle yazar. Altını da Cemile bacı diye imzalar. Biz de bacı derdik mektuplarda ve bacı sevgisiyle severdik.

Çaya meraklıydı. Evine de misafir geldiği zaman yeşil çay yapar, eliyle ikram ederdi. Küçük bir tabakla da birkaç bisküvi, kuru pasta ikram ederdi, kendisi de öyle çok yemezdi. Gayet normal giyinirdi, uzun eteği severdi, uzunca giyinirdi, çok zayıf bedenliydi. Gençliğinde de zayıftı. Hiç pantolon giydiğini görmedik. Oturuşu kalkışı konuşması hep edepli. Nasıl görmüşsek her zaman öyle. Çok nazik bir defa. Çok iltifat ederdi. Konya'nın eski hanımları gelsin işte onların eline koluna, bileziğine bakardı. Evinde üzerlik vardı, nazara karşı. O gibi şeylere meraklıydı.

Konyalılar onu misafir etmeyi çok isterdi. O da öyle şeyleri çok severdi, yer yatağında yatsın, yer sofrasında Konya yemekleri yesin, çok hoşuna giderdi bunlar. İsmail adında genç bir marangoz onu evinde misafir etti. Efendi, Müslüman bir Konyalı genç. Schimmel hanım istedi ki Almanya'da ona iş bulsun. Daha bizim işçiler gitmemişti o zaman. Berlin'de bir fabrikaya marangoz olarak gönderdi. Durumu çok iyi iken, Berlin'de bir otobüs kazasında vefat etti İsmail. Onun ölümüne kendisi sebep olmuş gibi çok üzüldü. Konya âdetlerini anlatan, "*Kardeşim İsmail*" diye Almanca bir kitap yazdı. Eserlerinin birisi de budur. "*Kardeşim İsmail*"de, İsmail ile nasıl tanıştığını, annesi, Konya düğün âdetleri ve yemeklerine varıncaya kadar, kendisinin gördüğü şeylerin hepsini anlatır. İsmail'in Konya'daki oğulları hala der Schimmel'e. O kitapta anlatır, "En çok hoşuma giden onların bana hala deyişleri." der. Kitaplarının telif hakkının çoğunu da İsmail'in çocuklarına gönder-

miştir. Hatta Kültür Bakanlığı önceki sene "*Cavîtnâme*"yi yeniden bastı. Benden adresini istedi verdim, onlara mektup yazmış. Kendisine çıkarılan telif hakkı olan 300 milyon lira İsmail'in çocuklarına verilsin diye. Hâlâ duruyor o para. İsmail'in Konya'da dışıçı olan bir oğlu var.

Ben Konya'da Mevlana Müzesinde müdürlük yaparken, Ankara'dan aşağı yukarı haftada bir defa gelirdi. Ayrılıp gittikten sonra irtibatımız yine de devam etti. Bu arada ben de Konya'da vazifemi tamamladım. Türkiye Müzeleri Genel Müdürlüğü olarak Ankara'ya geldim. Beş sene genel müdürlükten sonra, Kültür Bakanlığı Müsteşarı oldum. O zamanlar kendisinden daima şunu rica ediyordum; "Türk şairlerini tanıyorsunuz, Yunus'tan başlayarak son genç şaire kadar çevirerek bir güzel antoloji hazırlayın. Ben onu bakanlık olarak basayım." Bunu yaptı, bizi kırmadı. "*13.yy'dan Günümüze Türk Edebiyatı*" diye bir güzel kitap yazdı. Ben bunu yayınladım. Eserde aşağı yukarı Fuzûlî'nin Almanca'ya, İngilizce'ye çevrilmiş şiirleri, bütün divan şairlerinden örnekler, Türk şairlerinin hemen hepsinden şiirler var. Eser Almanca, ama dünyaya biz yaydık. Bu yüzden birçok tenkit de aldık. "Neden Nazım hikmet yok?" diye. Bunu yazan böyle tercih etmiş. Dolayısıyla solcuların Annemarie Schimmel düşmanlığı buradan gelir.

Gönderdiği mektuplarda bildiğimiz Latin harfleri kullanıyordu. İsterse eski harflerle, Osmanlıca'yı gayet iyi yazardı. Kendisinin başka bir tarafı daha var, Kûfî hattatıydı. Sanat Tarihine düşküncü. Mesela şu anda, Amerika'daki büyük Metropolden Müzesinin bir şarkiyat bölümü var. Türk yazmaları, tezhip, oranın uzmanı olarak kendisini vazifelendirmişlerdi.

Hat delisiydi. Ben daima kendisine "Sen hat delisisin." derdim. Hat sanatımı zı gayet iyi bilirdi. Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünde, *Türk Hat Sanatı* adlı dıalarla filan hazırlanmış çok güzel bir eseri vardır, İngilizce. Evi baştan başa Türk hatlarıyla, levhalarla süslüydü. Bir keresinde onu memnun edecek bir tezhipli levha gönderdim. Dünyayı bağışlar size, çok hayrandı böyle şeylere, Türk yazısına, İslâm yazısına ve İranlılara. Bir kitabı, bir yazmayı eline verdiğiniz zaman, hattatının hangi ekolden olduğunu hemen söyleyecek kadar uzmanlaşmıştı. Kûfî yazardı. Bildiğiniz gibi Kûfî yazı köşeli, geometrik bir yazı, onun en güzel örneklerini verirdi. Çok güzel yazardı. Çoğunu neşrettim, Kültür ve Sanat Dergisinde. Bir gün kendisini bir Alman genç ziyaret etmiş, bir karenin içerisine "Ya Hazreti Mevlâna Celâleddin Rûmî" ismini kûfî yazı ile ve çini mürekkeple o kadar güzel istif etmişti ki Schimmel bayılmış. Onu çok sevmiş. Bana mektupla evvela o hattı gönderdi. O genç hakkında uzunca yazı yazdı ve gönderdi, neşrettik, Kültür ve Sanat dergisinin son sayılarında. Bir ressam Alman hanım çıktı. Sema esnasında dervişlerin sema hallerini çizgiyle silüete çevirdi. O hanımı çok tuttu. O da çok güzel kompozisyonlar hazırladı. Sonra İstanbul'da meşhur bir kartpostalcıya kartpostallarını yaptırdı. Bu gibi şeyleri çok severdi. Sikkesi vardı. Mevlevî sikkesi, evinde, kürsüsünde tutardı.

Rahmetli Schimmel'in dünya çapında bir kütüphanesi vardı. Bu kütüphane-
de tasavvuf üzerine aşağı yukarı beş bin kitap vardır. Bir vasiyetnâme hazırlan-
dı. Bu vasiyetnameye göre, kütüphane benim nezaretim altında Konya'ya gele-
cekti. Daha doğrusu Konyalılar biraz ilgi göstermiş olsalardı cenazesi de Kon-
ya'ya getirilecekti. Fakat Prof. Schimmel, İlahiyat Fakültesinde hoca iken, mut-
suz bir evlilik yaptı. Schimmel hanım bize de danıştı. "Mutlu olacaksan yap ba-
kalım bir evlilik." dedim. Ondan sonra "Neden engel olmadınız?" dedi. Öbür ta-
raf çok yalancı ve şöhrete düşkün çıktı. Biz daha iyi olacak derken, evlendikten
sonra adam, "Ben bir hanımla evlenecektim, kitaplarla evlenmişim." diye tuttur-
du ve gururunu kırdı. O da süratle boşandı. Şimdi vasiyetnamesinin açılması için
elçilik boşanma ilâmını istedi. Fakat bir türlü halledilemediği için hâlâ vasiyetna-
mesi açılmadı. Alman Büyükelçisine söyledim: "Ne olur bir daha tahkik edin." Adam
da öldü Balıkesir'de. Acaba vasiyetname açıldıktan sonra, o taraftan da
herhangi bir hak talep eden olur mu, diye endişe ediliyor, onun için boşanma
ilâmı isteniyor. Evlilik Ankara'da oldu. Rahmetli Suud Kemal Yetkin, Sanat Tari-
hi Bölümü başkanıydı yahut da fakültenizin dekanıydı o zaman. O nikâh şah-
diydi. O da öldü. Evlendikten sonra, "Konya'ya geleceğiz" dediler. Geldiler. Ben
o zaman Mevlana Müzesi müdürüydim. Müzenin lojmanı da, Mevlana Müzesi
avlusunda. Eski çelebi yani şeyhin, postnişinin misafirhanesinde lojman yapılmış.
Biz orada kalıyorduk. Orada misafir ettik onları. Ve döndükten çok kısa bir
süre sonra boşanma vaki oldu. Bu sırada Pakistan kendisine sık sık haber gön-
deriyordu. Karaçi Üniversitesinde bir kürsüsü vardı. Oraya dönmeyi düşünür-
ken, Amerikanlılar onu, Amerikanın en büyük ve en varlıklı üniversitesi olan
Harward Üniversitesine davet ettiler. Kolay kolay dışarıdan oraya hoca gitmez
ve hiçbir bölümün başkanı kadın olamaz, geleneği bu. Yalnız o bunun istisnası
idi. Orayı tercih etti. Son zamanlara kadar Harward'ta hocalık yaptı.

Güzel bir şey bulduğu zaman, güzel bir yazı okuduğu zaman, bilime katkısı olan
bir metin buldu mu, o gün çok sevinçli olurdu ve bunu da dostlarıyla paylaşırdı.

Gittiği yerlere, kongrelere ben de gitmeye başladım. Bir çok yerde kongreler-
de buluştuğumuz zaman daima beni koltuğunun altına alırdı, yardımcı olurdu,
tanıttırırdı başkalarıyla.

Ben Pakistan'daki İkbâl Akademisinin aslı üyesiyim. Türkiye'de yirmi beş se-
neyi aşkın bir zamandan beri Pakistan'ı temsil ederim, dernekle. Çok severim on-
ları, çünkü samimî Müslümanlardır. Onlarda da Türklere karşı fevkâlâde sevgi var.
Hz. Mevlâna'dan söz açıldığı zaman hepsi boynunu bükerek, size bir şeyler okur. İkbâl
de zaten ilhamını Mevlâna'dan almıştır. Muhammed İkbâl çağımızın Mevlâna'sı-
dır. Mevlâna'yı en iyi yorumlayan, en iyi tefsir edendir. Bu alanda doktorasını yap-
mış, bu bakımdan *Cavitrnâme*, Mevlâna ilhamıyla yazılmış bir kitap. Cavit hâlen
sağ, Lahor'da. Bir defa buraya getirdik. Konya'da fahri doktora verdirdik kendisi-
ne. Schimmel, Mevlâna'yı çok sevdiğinden dolayı İkbâli seviyor. Pakistan'da iken,

İkbâl'i incelemeye başladı. Muhammed İkbâl'in Lahor'da evi var, şu anda müze. Mezarı zaten orada ama ben İkbâl'in Konya'da Mevlâna'nın avlusunda mezarını yaptırdım, yani makamını. Şimdi Mevlâna müzesi arkasında bir gül bahçesi var, Muhammed İkbâl'in makamı orada. Hz. Mevlânâ hayrına bir mermer taş dikildi. O sıralarda İkbâl'in *Cavitrnâme* adlı büyük eserini Türkçeye manzum olarak çevirmeye başladı. Annemarie Schimmel'in bu özelliğini pek kimse bilmez. Aruzu Türk şairleri kadar güzel kullanabilen bir Alman şairiydi. Yahya Kemal'den çevirileri vardır, hangi vezinle kullanmışsa, o vezinle Türkçe'ye veya herhangi bir dile çevirmiştir. Mevlâna çevirileri de, aşağı yukarı aruza uydurulmuş çevirilerdir. Kendisinin Türkçe şiirleri yoktur. Fakat, Türkçe'den çok çevirisi vardır.

Onun için, dil farklılığı mevzubahis değil. Türkçe'yi, Osmanlıca'yı çok iyi bilir. Bunun yanında Arapça'yı, Arapça şiir yazacak kadar ileri bir derecede bilir, Farsça zaten Mevlâna dolayısıyla öğrendiği ilk dildir. Arapça, Farsça en çetrefil metinleri, meselâ İbn Arabî'yi incelerken, aslından inceler, başkasının araştırmasına itibar etmezdi. Kendisi bizzat kaynağına inerdi. Bildiği lisanlar Fransızca, İngilizce, Almanca zaten kendi lisanıydı. Gayet iyi bir İspanyolca bilirdi, İtalyanca bilirdi, İbranice bilirdi, iyi bir şekilde 18 lisan bilirdi. Bu lisanları hem okuyup yazacak hem de tercüme edecek kadar ileri derecede bilirdi. Moskova'ya gider kürsüye çıkar, gözünü kapar iki saat Rusça konuşurdu. En güzel bildiği dillerden birisi Urduca'dır. Sanskritçe bilirdi. Her sene Pakistan'a davet edilirdi.

Fevkalâde güzel lisanı vardı. Sıkıştığımızda yardım ederdi. Bazı yazılarımızı tercüme etti ve benim imzama attı. Bir beş sene daha yaşasaydı da ne yapabirdik diye düşünüyorum da, hele şu son gönderdiği kitaptan haberim olsaydı, aniden çıkıverdi. Ben hayatını yazmasını mutlaka istiyordum veya ben kendim yazacağımı söylerdim. Bana derdi ki, "Senin yazman daha doğrusu." Ben bu işte iken bir gün baktım postadan bir kitap çıktı, "*Şark Dünyasında ve Batı Dünyasındaki Yaşamım*." Şaşırdım kaldım. Kitap Almanca ve yeni, birkaç ay önce çıkmış. Bütün anılarını burada anlatmış. Yayınevine adresimi vermiş. Çok entere-san, öleceğini hissetmiş, adresi kendi el yazısıyla yazmış. Bu zarfın etrafı siyah olduğu için, ölüm kâğıdı biliyorsunuz. Mührünü basmış, pulunu da yapıştırmış. bana ve akrabalarına gönderilmek üzere, ölürse ölümünü bildirmek için. Kimin elindeyse posta kutusuna atacak o kadar. Arkasından bu kitap. Oraya da vermiş adresimizi, falana falana da gönderin diye. Türkiye'de zannediyorum iki kişiye daha göndertmiş, birisi buradaki Alman büyükelçisi. Çünkü "ben okudum" dedi. Burada bizden çok bahseder, benim ailemden sırası gelince bahseder.

Almanya'da bilim adamlarının bir âdeti var. Bütün bir sene yaptığı çalışmalarını yılın sonunda neşrederler. Yakın dostlarına gönderirler; nereye gitti, nerede konferanslar verdi, bütün enterasan şeyleri filan. Annemaria Schimmel de bunu titizlikle bir ömür boyu tutmuştur. Yani burada yazılanların çoğu budur ve bunların hepsi de bende var.

Birçok dünya devlet başkanları kendisini ödüllendirmişti. 16'ya yakın ülkenin

en büyük madalyasını aldı. İki sene önce de, Çankaya'da Demirel büyük bir resepsiyon yaptı. Kendisine Türkiye'nin en büyük nişanını verdi. Konya'da birçok doktora, Selçuk Üniversitesi kendisine doktora verdiği zaman, ben de kendisine altın bir Mevlâna sikkesi, "Ya Hazreti Mevlâna Celâleddin" hediye etmiştim.

Mevlâna ihtifallerini onunla başlatırdık. En güzel konuşmayı o yapardı. Çok güzel, çok orijinal hazırlardı. İhtifallerin her sene kitabı çıkardı. Konya'ya geldiği zaman bir hayli insan peşinde tabii. Geldiği haber alındı mı Mevlana Müzesinde Schimmeli sevenler, hanımlar, öğrenciler, yaşlı genç Konyalı hanımlar her yerde büyük bir saygı içinde, elini tutarlar, öper kucaklarlar. O da onlara lâzım gelen saygıyı gösterirdi. Konya'yı çok severdi. "Konya benim hakikî vatanımın üstünde" derdi. İstanbul'dan gelirlerdi onun için; Halide Nusret Zorlutuna, Samiha Ayverdi, Nezihe Araz. Sabri Özdil, Nat-ı Mevlana okurdu bunlara, Ahmet Ha-tipoğlu çok iyi bilir, onun hanımı ve aile dostları.

Türkiye'de arayıp sorduğu Nezihe Araz, Samiha Ayverdi, özellikle onunla çok sevişirlerdi. Ankara'da Meliha Anbarcıoğlu, Müjgan Cunbur hanımlarla. Ankara'dan Konya'ya geldiği zaman bizde kalırdı. Evet, o zaman, onları fırsat buldukça ziyaret ettirirdik. Anadolu'da dolaşmayı çok severdi.

Türbeye gelir önce gümüş eşiği bir öper. Başını örter, daima çantasında bir yaşmağı bulundururdu, büyük bir edeple. İçeride huzurlu kalmak birçoklarının arzusu. Niyaz penceresi vardı. Çok zaman oraya götürürdüm. (şimdi kütüphane

içinde) "Hadi hocam istediğin gibi bak."derdim. Duasını ettikten sonra teker teker bakardı. Levhaları çok güzel okurdu. Bir keresinde yukarıdaki yazıyı gösterek bana "Şu nedir?" dedi. "Ben okudum" Kûfice, biraz zorca ve bana Türkçesini söyledi: "Hizmet edene hizmet ederiz." Bu söz benim gayretimi daha bir artırdı.

Berberken hep Mevlâna'dan konuşurduk. "Biraz Mevlâna hayranlığı olan bizim dostumuzdur" derdi. Manevî tarafını çok isterdi. "Kuru kuruya ilim olmaz. Bu aşk ilmini okumak, oradan bir kadeh almak lâzım" derdi. Olmazsa olmaz. Evinde Mevlâna'nın şu sözü asılıydı: "Aşk yaratılmasaydı, dünya donardı."

Bana, kendisini Amerika'da Mevlevihane diye bir yere götördüklerinden söz etti. Orda güya sema edenlerin nasıl bağırarak hırpalandıklarını anlattı, uzun uzun. Buradaki şarlatanlar da İstanbul'da şimdi Yenikapı'yı mekân kurdular, semaya kadını da, genç kızları da soktular. Bunlara karşıydı. Mevlâna'nın bir sözü vardır: "Bu iş kadınlar için değildir." diye *Fibi ma Fih*'de. Ama adamlar dinlemiyor, genç kızları topluyorlar oraya. Bir keresinde Konya'daki ekibi Almanya'ya götürdük. Almanya'da beş bin kişilik salonlar var. Bethowen adına yapılmış bir devlet salonu. Alman Parlamentosu ve büyükelçiler var, salon tıka basa doluydu. Kendisi bir konuşma yapacak ve arkasında bizim Konya ekibi çıkacak. Güzel bir konuşma yaptı, Almanlara evvelâ Mevlâna'yı anlattı. Salonda çıt yok. Konya ekibinin de coşası geldi. Gayet güzel bir sema çıkardılar. Sema bitti. Schimmel zor götürüldü evine, herkes bir şey soruyor. Almanya'da 15 şehirde programı tekrarlattık. 15'inde de konuştu... Böylece Almanya'ya Mevlâna'yı tanıttı.

Onun yazdığı her kitabının bir hikayesi vardır. "İslam'da Kedi" diye bir kitabı vardır. Kediyi sever. Hz. Peygamber'den Hz. Ebu Hureyre'den. Hatta Hz. Mevlâna'nın bir kedisi varmış. Eflaki'nin yazdığına göre, Hz. Mevlâna'dan tam kırk gün sonra kedisi de ölmüş, almışlar Mevlâna'nın baş ucuna defnetmişler. Ebu Hureyre'den başlayarak kediyi anlatır böylesine.

Fakültenizde Dinler Tarihi dersi verdi. Fakat onun asıl alanı Dünya Tasavvuf Tarihi idi. Çok modern biçimde çalışırdı. On binlerce fişi vardı. Fuat Sezgin'i çok beğenirdi. Çok sistemli çalışıyor. Brockelman'ı yürüten tek Türk bilim adamı dendi. Onun hiç boş bir anına rastlamadım, ya bir kitap ya da daktilo başında, çok güzel yazardı. Müsvedde pek kullanmazdı. Oturur kendi yazıverirdi. Kendisine çok kitap gelirdi. Bütün üniversitelerle ilişkisi, diyalogu vardı. Çok tanınırdı. Aşağı yukarı dünyanın 20'den fazla üniversitesinden payeler almıştır. Hepsinde de kürsüsü vardı. Tasavvuf alanında çalışan ona başvururdu mutlaka. Pakistan'a girişi, bir Cumhurbaşkanı'nın girişi ancak o kadar olur. O kadar sevilirdi. Televizyonlara çıkar, birden bire Pakistan avucunun içinde. İran'da da çok. Evvelki Afganistan'da da. Bunu güzel ilim bakımından, kazanma bakımından Gothe Enstitüsü her tarafa gönderirdi. Her tarafta üniversitelerle irtibat kurar, oraya onu davet ederlerdi. Türkiye'de de kimseye yük olmazdı. Biz bazı şeyler için de para verirdik, hiçbir kuruş aldığını görmedik. Telif haklarını da İsmail'in çocuklarına vermiş.

Halefi sayılacak öğrencisi yoktu. Yalnız yanında doktora yapanlar çoktu. Çok

titizlikle çalıştırırdı. Çok kaynak verdiği bilindiği için. 5 bine yakın İslam Tasavvufu ile ilgili eseri vardı. Bir çoğu yazma fotokopi, mikrofilm çoktu. Bir mikrofilm makinesi vardı. Orijinal metin üzerinde çalışmayı çok severdi.

Konuşmalarına konsantre olmak için gözlerini yumardı. Bir keresinde, Odalar Birliğinde bir konferans vermesini rica ettik. Orada ben “konuşmayı biraz çok uzattınız” demek istedim, eğildim kulağına kürsüde, şöyle bir defa gözlerini açtı ve kızdı. Bir kerecik orada kırdım onu. O zaman anladım ki, bir kez havaya girdimi hiç dokunmamak lâzım.

Selman Rüştü adını lânetle anardı. Ona çok karşıydı. Bu yüzden Almanya’da aleyhine kampanya açıldı. Bu kadının Hristiyanlığa karşı çalışmaları önlenmeli diye. Alman Parlamentosuna kadar gitti. En nihayet Alman Başbakanı bir televizyon konuşmasında onu methetti. Bu hadise iki senelik bir olay.

Ölümü biraz farklı oldu. Yaşlanmıştı artık, öne eğilerek, bir asaya dayanarak yürüyordu. Evi üniversitenin arkasında, pek de büyük olmayan bir sokağın içindeydi. Yakınlarında küçük bir market vardı. Oradan ufak tefek şeyler alır yahut market sahibinin çırağı eve getirirdi. Sanırım oraya gitmek için evden çıkmış, tam merdivenden inerken takılıp düşmüş. Hastaneye kaldırılmış ama hemen ölmüş. Bunu o gün akşam bize bildirdiler. Arkasından zaten bu mektuplar gelmeye başladı. Alman sefaretine telefon ettim, teyid ettiler. Yalnız annesi vardı yaşı, daima yanında taşırdı. Annesi, ben Almanya’da iken öldü. Beraber defnettik Ben bilirim o mezarlığı üniversiteye yakındı, o da annesinin yanına defnedildi. Ama vasiyetname açılınsın, bakalım ne olacak. Burada bizim Konya’nın da bir duyarsızlığı oldu. Ben belediye reisiyle konuştum. O konuşmada emr-i hakk vaki olduğunda Konya’ya defnedilmesini, şehir olarak bir kararlaştıralım, bir mezar hazırlayalım Mevlâna’nın arkasında, dedik. Fakat, evvelâ onlar kim olduğunu bilmiyorlar, bir türlü anlatamadık. Dolayısıyla fazla bir şey yapamadık. Yalnız orada toplanan gençler, onu çok iyi tanıyorlar, bir mûsiki heyeti cenazesi mezarlığa gönderilmeden önce ney üflemiş, fatiha okumuşlar. Fakat bir Hristiyan olmasına rağmen zaten o istemezdi hiçbir zaman, ömründe kiliseye gitmemiş. “Ta genç iken bir kere kıyıcığından geçtim.” derdi. Çok ağır tenkit ederdi. Kendi papazlarına, “karanlık herifler” derdi. En çok Mevlâna’nın bir fıkrasını şey eder; bir gün Mevlâna Konya caddesinde giderken, papaz eğilip selam vermiş, Mevlâna daha fazla eğilerek karşılık vermiş. Başını kaldırıncı Mevlâna “Kaç yaşındasın?” demiş. O da “50 yaşındayım.” demiş. “Bak 50 yaşındasın, şu senin sakalın bembeyaz nurlanmış, bunun farkında değil misin sen? Sakalın ağarmış sen hala karanlıklar içinde yüzüyorsun.” deyince papaz Mevlâna’nın ayağına kapanmış. Eflakî, *Âriflerin Menkıbelerinde*, papazın din değiştirdiğini söylüyor.

Ölüm haberini aldığınızda çok yıkıldık tabii, evcek. Fakat ben hastanedeydim, gidemedim cenazesine.

Tek bir akrabası var, başka kimsesi yok. Artık A. Schimmel anonimleşti.

Mehmet Hatiboğlu:

“Batı menfaat dünyasıdır, derdi. Batıda göremediği şeyi Şarkta görünce Şarka âşık olmuş.”

En yakın arkadaşlarından Nezihe Araz Müslüman olarak görüyordu onu. Ben Müslümanım, ibaresini kendisinden duymadım şahsen. Namaz kıldığını da hiç görmedim, başkasından da duymadım. Türk tabiiyetine geçebilmek için aldığı nüfus hüviyet cüzdanı örneğinde kendisi Hristiyan olarak kaydedilmiş. Dini, mezhebi Hristiyan. Beyi Elazığlıydı. Bu yüzden Elazığ kütüğüne kaydolmuş.

Ben onun Müslüman olduğu kanaatindeyim şahsen. Ama böyle kendisini Müslüman görüp de ilân edemeyen birçok kimse vardır Batıda. Sebebi de devletlerinin böyle kimselere çok idarî zorluklar çıkarmalarıdır. Onları saf dışı ediyorlar, Müslüman oldu diye. Meselâ, bir gün rahmetli Hamidullah hocamla yolda yürüyoruz. O sıralarda yeni Fransız hükümeti kurulmuştu. Hepsini tanıyor hoca. “Bak Mehmet, hükümetin yüzde doksanı Yahudi asıllıdır. Bir tek Müslümanı almazlar.” dedi. Başka bir mülâkatta “Osmanlı Devletinde Hristiyan vezirler varken, Fransa’da bunun bir tek misalini göremezsiniz.” diyor.

Bizim son senemizde İstanbul’a sanat tarihi gezimiz vardı. Bizimle beraber geldi. Ayasofya’yı gezdikten sonra Süleymaniye Camii’ne gittik. Rıfkı Melûl Meriç de bizimle beraberdi. Klâsik Dinî Metinler hocamızdı. Melâmilerdendir, rûbâileri vardır, iyi bir şairdi. Merhum bana: “Mehmet geç mihraba!” dedi. Süleymaniye’nin aküstiği müthiş. Bizim gibi adamların sesi bile orda güzelleşiyor. Ben de gençlik heyecanımla geçtim. Hevesimiz var, biraz makam biliyoruz. Schimmel hanım, Rıfkı Bey, Hikmet Tanyu Hoca ve bizim arkadaşların hepsi büyük kubbenin altına oturdular. Ben de mihraptayım, ordan okuyorum Kur’ân’ı. Tabîî dökülüyor böyle sesler. Bitirdim. Daha sonra bana rahmetli Hikmet Tanyu söyledi: “Mehmet sen orda okuyorken geçtiğin bütün makamları Rıfkı Melûl bize tek tek söyledi. Ama dikkat ettim, Schimmel hanım ağlıyordu.” Dinlediği Kur’ân’dan ağlayan bir müştêriğe ben dil uzatamam.

Kendisi öncelikle Dinler Tarihi profesörü olarak tayin edilmiş. Evlendikten sonra Türkiye tabiiyetine geçmiş, profesörlük kadrosuna geçebilmek için de yeniden müracaat etmiş. Bizim hocalar, Hilmi Ziya Ülken, Bedii Ziya Egemen, Sabri Şakir Ansay, Suut Kemâl Yetkin ve Tayyip Okıç bu müracaat dosyasını tetkik etmişler, şöyle bir karar vermişler: “Yukarıda tahlilleri yapılan eser ve makaleler Prof. Dr. A. Schimmel’in Mukayeseli Dinler Tarihi profesörlüğünü ehliyetle ifa etmiş bulunduğu ve aynı ehliyetle ifaya devam edebilceği kanaatini jürimize vermiştir.” Eserlerini listelemişler. Daha önce hoca olmuş da, yeniden profesörlüğe tayin için, evlendikten sonra zannediyorum, müracaat ediyor. Biz birinci sınıftayken evlenmiş, ben bu evliliği hatırlamıyorum. Schimmel hanımı fakülteye alanların başında Tayyib Hoca geliyor. Onu unutmamak lâzım. Tayyib Okıç ve Necati Lugal hocalarla çok samimiydiler, birbirlerine çok hürmet ederlerdi. Öte-

kilerle böyle bir yakınlığının olduğunu zannetmiyorum. Necati Lugal hocaya son derece hürmet beslerdi. Hatta onun kendisinden iyi Almanca bildiğini söylerdi. Kendisini uğurlarken de Necati hocayla beraberdik.

Ben fakülteye 1954'de girdim. Biz geldiğimizde hocaydı. 1953-54'de gelmiş ama ilk sınıfta dersi olmadığı için, biz onu ikinci sınıfta tanıdık. 1922 doğumlu olduğuna göre, biz tanıdığımızda 33 yaşlarındaydı. Hayran hayran dinlerdik, bir Alman gelmiş bize dinler tarihi öğretiyor. Tabii yabancidan ders almış adam değiliz biz. Çok garibimize gitmiş ve bu yüzden hayranlığımızı çekmiştir. Çok cana yakın bir kimseydi. Sakin, soğukkanlı bir hanımdı. Allah taksiratını affetsin. Bizlere hep severek ders verirdi. Gözünü kapatırdı, ders anlatırken, içinden duyarak anlatırdı, hiçbir zaman talebelere hakmazdı. Bütün derslerinde öyleydi. Daima bir tefekkür hayatı içindeydi. Bir keresinde ben geç yatmışım. İki saatlik bir uykuyla fakülteye gelmişim bir dersinde. Önde de oturuyorum. Hayatımda o kadar sıkıldığımı hatırlamıyorum. Gözümü kapalı görüverecek diye. Gözü kapalı anlatıyor ama ara sıra da açıyor. Açtığı zaman ya benim gözümü kapalı görürse? Uyukluyorum çünkü sıranın üstünde. Çok utanmışım. İnşallah görmemiştir.

Derslerde kendi notları vardı. Daha sonra o notlar Dinler Tarihi kitabı olarak Fakülte yayınlarından 1955 yılında çıktı. Bu kitabı rahmetli Kemâl Edip Kürkcüoğlu ve Hikmet Tanyu tashih etmişler. Fakültede İslâm Tarihi müstakil bir ders olarak okutulduğu için, bu kitaba İslâm tarihi kısmı alınmamış. İkinci baskısını hazırladı hoca hanım, ona İslâmiyet bölümünü de kattı. Fakülteye basılması için verdi. Fakültede cinler çarptı. O kitabı yok ettiler, dolayısıyla o bilgiler de gitti. Daha sonra fakültemize bir konferans vermek için geldiğinde kendisine sordum, o kitap ne oldu, diye. "Maalesef Mehmet tek nüshaydı." dedi. Maalesef isimleri Müslüman olan pek çok adam böyle kitap çalmayı bir marifet zanneder. Eğer bu çaldığı kitaptan faydalanıp bir unvan kazanacaksa bu Müslümanlık değildir. Bunun şuuruna varsın Müslümanlarımız da böyle bir günaha tevessül etmesinler. Bizde biraz da ilim adamları arasında kıskançlık vardır. Kitabının ortadan kayboluşuna bu da neden olmuş olabilir.

Bizim bildiğimiz onun tek asistanı vardı, Hikmet Tanyu ağabey. Hikmet Tanyu çok geç intisap etmiş fakülteye, hemen hemen bir yaş fark vardı aralarında. Schimmel hanım ondan bir yaş büyüktü. Arkadaş gibilerdi ikisi. Onun dışında bir asistanını bilmiyorum.

Aynı senede Schimmel hanım Şirazi'nin kitabını yayınladı. Deylemî, Şirazi hakkında bir siret yazmış. Bunun bulunabilen metinlerini toplamış Schimmel hanım, Arapça ve Farsçasını yayınladı. Türkçe ve Almanca mukaddimesi var. Tahkikli olarak İstanbul'da TTK basımevinde basıldı.

Daha sonra, Suut Kemâl Yetkin Amerika'ya gittiği zaman, onun yerine sanat tarihi dersine de girdi. Ben sanat tarihi imtihanını ondan oldum, son sınıfta. Bizim sanat tarihi kitaplarımızda Muşatta Sarayı vardır, Suriye'de bir saray, bana onu sordu, anlat dedi. Ben o sarayın ismini hatırlayamadım. O sıralarda mide ka-

naması filan geçirmiştim. Bana "Kışlık ne demek Mehmet?" dedi. Ben hemen sarayın ismi Muşatta, dedim. "Şitâ"dan bana tedâi ettirecek. Bakın dikkat edin, bizim sanat tarihi okutanlar muşattanın kelime manasını bilmezler. Söylemediler bize. Ordan da anladım ki batıda lisan öğretme usûlünde muhakkak kökünden alıyorlar kelimeyi, kelimenin ne manaya geldiğini bizzat öğreniyorlar. Meselâ bizim Burdur'da Manastır mahallesi var. Ben şimdiye kadar hiç merak etmedim, ne demek manastır? Burdurlunun herhangi birisine sorun, Manastır ne demek, hiç-biri size karşılık veremez. Ama Manastır'ın nerde olduğunu bilir. Bakın bir Alman bize bunu öğretti. Manastır monester'den gelen Nasara'nın uzlete çekildikleri yer. Monastar, ism-i mekân. Bunu biz her şeyimizde maalesef tatbik etmişiz. O kadar güzel kitap isimlerimiz vardır, o kitap isminin ne manada olduğuna dikkat etmeyiz. İşte Almanlar veya Batı öğrenim tekniğinde bu var.

Benim ona medyun-i şükran olduğum bir taraf var. Tayyib hoca kendi hayatını anlatırken, bizlerden, asistanlarından bahsediyor. Beni üçüncü oğlu sayardı. Talat bey bir, Cerrahoğlu iki, ben üç, Süleyman Ateş dört. Orada, Mehmet oğlumu da dolambaçlı yollardan fakülteye kazandım, diyor Tayyib hoca. Bu dolambaçlı yol ne, bazıları bilmezler, o yol şudur: Tayyib beyin asistanlık kadrosu yoktu, Schimmel hanımın ise dinler tarihinden vardı. Beni asistanlığa almak istiyormuş hoca. Gitmiş bizzat, Mehmet için senden kadro istiyorum, demiş. Mehmet içinse veririm, demiş. Ben Schimmel hanımın dinler tarihi kadrosu sayesinde asistan olabildim.

Konya'da Mehmet Önder bey çok yardımcı oldu ona. O onun hâlet-i ruhiyesini daha iyi bilir. Biz maalesef yakın çevresinde bulunamadık. Ama bana son derece sevgisi vardı, çünkü çok ilgilenirdim.

Daha sonra Almanya'ya gitti. Hocanımın İslâm Sanatlarına çok büyük bir sevgisi vardı. Bir dergi çıkardı Almanya'ya gittikten sonra, bir sanat dergisi: *Fikr u Fen*." Almancaydı. Ordan mektup yazdı bana. İhtiyacı olmuş, bir kitap istiyordu benden. Bizde İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu vardı, Kur'ân-ı Kerim'i tercüme eden, o aynı zamanda iyi bir hattattır. Onun bir kitabı var: *Yazı Sanatı*. Bu lâzım olmuş Schimmel hanıma. Mektubunda bunu istemiş. Ortalıkta yoktu, Haluk beye rica ettim, o bir tane verdi. Ben de gönderdim kendisine. O dergi İslâm sanatlarını tanıtan ve örnekler sunan çok nefis bir dergiydi.

Bizden ayrıldıktan sonra, Avrupa'da kitaplarını yazmaya başladı. Eşinden de ayrılmıştı. Çünkü ilim kadınlığı evlilikle kabil-i te'lif değil, onun nazarında. Sabah-tan akşama yapılan ilim talipliği ile evlilik yürümüyor. Kocasının istekleri var o onlara yetemiyor. Ayrılacağı zaman eşyalarını satmak zorunda kalmıştı. Bize haber verdi. Rıdvan Çongur ile beraber gittik. O ufak tefek bir şeyler aldı. Ben de masasına göz koydum. Hepsini bize bedavaya verecekti hocahanım fakat, bakın şu duruma bir bakın, koskoca allâme bir hanım, kitaplarını gönderecek parası yok. Mehmet, mecburum nakliyat parasını vermek için, dedi. Hocanım katıyyen, dedim, nasıl takdir ederseniz o kadar... Kocasının hakkında da hiçbir şey söylemedi.

Ayrıldığı zaman evi kitapla doluydu. Hocahanım dedim, bunların nasıl hak-

kından geliyorsunuz? Nasıl vakit bulup da okuyabiliyorsunuz, bu kadar çeşitli dil-lerde, dedim. Mehmet, erken yatacağın, erken kalkacağın, Müslüman usûlü, dedi. Bizim hiç yapmadığımız bir şey bu. Erken yatacağın, erken kalkacağın, o zaman olur bu işler, dedi. Hiç boş zamanı yoktu. Çok çalışıyordu. Az uyuyordu.

Fıkıh, Tefsir ya da hadis alanlarıyla uğraşabildiğini zannetmiyorum. Şark edebiyatıyla meşgul olmuş. Ağırlıklı olarak tasavvufun zühd hayatıyla ilgili olarak çalışmış. Bütün gayreti zühd hayatı ve tasavvuf tarihi ile ilgiliydi ve o sahanın büyük adamlarını tanımayı ön plâna almıştı. Ama daha sonraları, Avrupa'ya gittikten sonra Müslümanlığı müdafaa vazifesiyle de kendisini mükellef saydığı için, pek çok konferanslar verdiğini işittik. Konferansların konusu genellikle tasavvufu ilgililiydi, işte Mevlâna da bilmem şu konu, İkbâl'in düşünceleri vs. O konferanslarını kitaplaştırdığını da biliyoruz.

Türkiye âşığıydı. Nezihe Araz o meşhur yazısında bu yönünden çok bahsediyor.

Hafız Sabri Özdil diye birisi vardı. Yüksek bir memurdu ve hafızdı. Her cuma günü Taceddin Sultan camiinde ezandan önce Kur'ân okurdu. Cumadan sonra da bizim fakülteye gelirdi ve bizim Kur'ân derslerimize, kıraat derslerimize girerdi. Schimmel hanım onun derslerine gelirdi. Bir gün baktım geldi, yanıma oturdu. Ben daha sonra neden bu derslere geldiğini sordum. "Kur'ân-ı Kerim'imimi düzeltmek için geliyorum Mehmet!" dedi.

Almanlar bizim bir köy düğününü çekmeğe gelmişler. Çekim sırasında köy imamının yaptığı duayı almayı unutmuşlar. Fakülteye Schimmel hanımın yanına bu eksikliği tamamlamak için gelmişler. O da beni sevdiği için aradı ve odasına çağırdı. Bana: "Mehmet sen bir Kur'ân okuyuver, arkasından da bir dua et. Bunlar da kaydetsinler. Almanya'da bunu yayınlayacaklar." dedi. Hay, hay emriniz olur, dedim. O anda ezberimde olan "Beyyine" suresini okumayayım mı! Schimmel hanım tercüme ediyor aynı zamanda onlara. Sonra sen ne yaptın yahu, dedim kendi kendime. Ama bu da Allah'ın bir takdiri. Bana hiçbir şey söylemedi. Teşekkür etti. O çekimi orada yayınladılar mı bilmiyorum.

Batı menfaat dünyasıdır, derdi. Şarkta o ahlâkî seviyeyi gördüğü için bilhas-sa zahidlerin zühd hayatını, Mevlâna gibi büyüklerin kitaplarından, o samimiye-te hayran olmuş. Batıda göremediği şeyi Şarkta görünce Şarka âşık olmuş. Manen bir aşk tabîî. Bizim her şeyimize hayran hayran bakardı. Bir eşarp görür meselâ, ona hayran olur. Her şeyimizi hoş bulurdu.

Mevlâna'ya âşıktı. Hemen hemen her sene ihtifallere gelirdi. Muhammed İkbâl'e âşıktı. Onun kitaplarını anlatmaya çalışırdı. Fakat daha ziyade kendisi tetkike verdiği için biz onun müsait bir zamanını pek bulamazdık. Aslını söylemek gerekirse, itiraf etmek gerekir ki, bir ilim adamından nasıl istifade edileceğini bildiğimiz yoktu bizim. Kendisiyle yakın temas kurmadık. Biz Anadolu'dan gelmişsiz, ders dinleyip gidiyorduk. Ben kimseyi rahatsız etmek, meşgul etmek istemezdim. Hâlbuki ona deseydik; nasıl Müslümanlığa meyl duyduunuz? Bu ilimlere nasıl âşinalık peyda ettiniz, diye sorabilseydik, neler çıkardı ortaya. O yüzden

çok şey kaybettik. Bizim en büyük eksikliklerimizden birisi bu. Sizler bizim gibi olmayın. Büyüklerinizin nasıl yetiştiklerini öğrenin, onları kaydedin.

Son derece ağır başlı giyinirdi. Sade bir biçimde derslere gelirdi. Zayıfca orta boyluydu. Kendisini sevmeyen yoktu.

Gökhan Evliyaoglu:

“Schimmel’de gördüğüm en önemli hususiyet, dehanın o sınır ve tarih tanımayan evrenselliğini dünya kültürleri içerisinde süzüp çıkarabilmesidir.”

Schimmel hanım Ankara Üniversitesi’nde dersler verirken ben o dönemde yedek subay olarak askerliğimi yapıyordum. Okuldan izinli olduğum günlerde gider, derslerini takip ederdim. Çok güzel Türkçe konuşurdu. Kendisi bir çok dile ileri düzeyde vakıftı. Bildiğiniz diğer diller yanında Çin’ce üzerine çalıştığını da biliyorum. Ancak bizim Schimmel hanımla yakın tanışmamız Mevlâna ihtifalleri vasıtasıyla 1950’li yıllara dayanır. Kendisi büyük bir mistisizm uzmanı olduğundan, etrafında büyük halelenmeler olurdu. Aynı zamanda şair ruhlu oluşu, ona ayrı bir hususiyet kazandırmaktadır. Türk şiirini o kadar sevmiştir ki Türk şiirini ve şairlerini Batıya tanıtmak üzere bir zamanlar kolektif bir çalışması da olmuştu. Yaptığı şiir çevirilerinde şiirin o çevrilemez yönünden haberdar olarak şiirin bu yönlerini de ortaya koyabiliyordu. Bir Fransız şairinin dediği gibi: “Şiir, hiçbir dile çevrilemez. Hatta kendi yazıldığı dile bile.” Şiir çevirileri ile ilgili bu ilkeye rağmen Schimmel, bunu o kadar güzel yapardı ki. Örneğin, Ahmet Haşim’in şiirlerindeki musikiyi hepimiz biliriz. Schimmel, onun şiirlerini Almancaya çevireceği zaman, büyük bir gayretle bu musikiyi hissederek bunu yapardı. Schimmel’in yaptığı çevirilerden siz şairin ruh atmosferini hissedebilirsiniz. Yunus Emre’nin şiirlerinde de durum aynıdır. Yunus’un şiirlerini Almanca okurken, sanki karşınızda gözü yaşlı bir derviş hissedersiniz. Şiiri ve şairi bu kadar candan ve gönülden hissederek tercüme ederdi. Ancak tabi ki biricik hayran olduğu kişi Hz. Mevlâna idi. Ona karşı tarif edilemez bir saygı ve sevgisi vardı.

Ben o zaman Havadis gazetesinin sahibi ve yazı işleri müdürüydim. Ancak Schimmel’i bu dönemde dinlememiz ve ondan istifade edişimiz, Fethi Gemuhluoğlu ağabeyimizin bizi tanıştırdığı çevreler sayesinde olmuştur. Şu an 7-8 cilt hacminde anılarımı yazmakla meşgulüm. Okuduğumuz fakülte dışında anılarımda “bizim üniversitelerimiz” diye bahsettiğim muhitlerden ilim ve fikir adına çok şeyler aldım. Üniversiteden çıkınca, edebiyat çevrelerince meşhur Küllük kahvesine giderdik. Beyazıt Camii’nin yanında akasyalarla örülü o yer, bizim için bir akademiydi. Üniversite dağıldıktan sonra her bilim dalından oraya A. Gölpınarlı, Tahirü’l-Mevlevî, Mümtaz Turhan gibi bir çok büyük hoca gelirdi. Schimmel de ara sıra buraya gelir, A. Gölpınarlı, Tahirü’l-Mevlevî’lerle derin sohbetlere girerdi. Biz de onların diyaloglarını pür dikkat dinler, onlardan istifade ederdik. Yine bir sohbet esnasında Abdülbaki bey (Gölpınarlı) Schimmel hakkında:

“Hayret ediyorum” demişti, “Nasıl kavramış bu işleri, yani sadece bir Türk olmak, Türkçe’yi bilmek yetmez, İslâm’ı bu kadar derinden tetkik etmek hele de tasavvufun bu kadar özüne girebilmek çok büyük hüner.”

Schimmel’in üniversitedeki kendi odasında toplandığı da olurdu. Katılımcılar arasında *İslâm’da Diyalog* adında bir eseri olan İran felsefecisi Falaturi’de vardı. Schimmel onu çalışmalarından haberdar ederdi. Toplantılar bazen *Resim-de Mevleviler* eserinin sahibi Feriduddin Nafiz Uzluk’un üniversitedeki büyük odasında olur, bazen de Süheyl Ünver kendi enstitüsüne çağırırdı.

Ancak benim Schimmel hanımı yakından tanıdığım dönem 1971-86 yılları arasında Almanya’da ataşelik yaptığım döneme rastlar. O dönem Schimmel, Türkiye’den ayrılalı epey olmuştu. Bir tanım ve tablo vermem gerekirse son derece affif, son derece ince, hayal gibi bir insandı. Bazı arkadaşlarımızla tanışmak istediğinde bize müracaat ederdi. Buluşmalarımızda doğu felsefesinden İkbâl’e, Mevlânâ’ya kadar bir çok konuda onun güzel sohbetini dinlerdik. Benim felsefe sevdamı bildiği için bir gün bana: “Size bir şey vereceğim, hayret ediyorum birbirlerini tanımamalarına rağmen nasıl olur da bu kadar benzer şeylerden bahsedebilirler!” dedi ve filozof Emanueli Kant ile Mevlâna arasındaki benzerlikleri anlattı. Kant 25 yaşında *Saf Akılın Eleştirisi* adlı doktora çalışmasını, Avrupa’daki filozoflar huzurunda sunup alkışlandığı zaman kendisine verilen doktora diplomasına, eksik diyerek besmele yazdırmış ve sebebini soranlara: “Benim bu çalışmamda Gazâlî ve diğer İslâm düşünürlerinin büyük etkisi oldu. Bu nedenle onların anısına bu doktora belgemin başına bir besmele eklemek istiyorum.” diyerek doktora diplomasının üzerine bir besmele yazılmasını istemiştir. Bu olayı bana anlatan Schimmel, Kant’ın besmele yazılı doktora diplomasının kopyasını da bana vermiştir.

Schimmel’de gördüğüm en önemli hususiyet, dehanın o sınır ve tarih tanımayan evrenselliğini dünya kültürleri içerisinden süzüp çıkarabilmesidir.

Schimmel’in manevî bir şahsa karşı duyduğu sevgi onun sevgisinin bütün o devlete karşı yayılmasını sağlardı. Kubbe-i Hadra’nın (Mevlâna Türbesi) kapısında karşılaştığı sıradan bir simitçi ile de aynı şeyi paylaşırdı bir profesörle de. İnsanlara yaklaşmanın yollarını çok iyi bilir. Bir mütefekkir gibi sıradan bir insana da çok iyi hitap ederdi. Schimmel, onlara hitap etmenin tüm imkanlarını denerdi.

Schimmel hanımın evrensel dehaları bulup onlar arasında mukayese yapma özelliği vardı. Benim Mevlâna’ya olan sevgim de onu tanıdıkça daha da artmıştır. O, her 17 Aralık’ta geldiğinde gecenin en sessiz saatinde Kubbe-i Hadra’nın etrafında kimseciklerin kalmadığı saatlerde bakarsınız, bir kadın bir sütuna dayanmış, ellerini Mevlevî selâmı şeklinde omuzlarında birleştirmiş, boynu bükük bir vaziyette Kubbe-i Hadra’yı seyre dalmış. Schimmel’i birçok kez bu hâlde görmüşümdür. Almanya’da bulunduğum dönemde de onun tasavvuf ve Mevlâna üzerine konferanslar verdiğini hatırlıyorum.

Bu yüzden o büyükler hakkındaki bir rübâimde şöyle diyorum:

*Baktıkça arkalarında kalan izlere,
Derim ki izlemeye derman gerek dizlere,
O devler! Öyle soluklamışlar ki bu bahçeleri,
Güllerde rayiha kalmamış bizlere.*

Schimmel'in Türk şiirine karşı tahmin edilemeyecek düzeyde bir vukufiyeti bulunmaktaydı. Halifenin rüyası adlı bir kitabında da Schimmel hanım benim bir şiirimi kullanmış, Asaf Halet Çelebi'den ve benden söz ederek hakkımızda güzel şeylerden bahsetmiştir.¹ Bakın bu kitabı (*Die Traume Des Kalifen*) bana takdim için imzalarken kendini Osmanlıca olarak yazdığı *Bende-i bendegân-ı Mevlâna* (Mevlâna'nın kölelerinin kölesi) şeklinde tanımlaması sanırım onun Hz. Mevlâna'ya olan derin saygısını bir nebze göstermektedir.

Schimmel, Goethe üzerindeki Mevlâna etkisinden de sık sık bahseder, Goethe'nin büyük bir Mevlâna hayranı olduğunu söylerdi. Bilirsiniz Goethe ölürken "Işık istiyorum, ışık istiyorum!" der, yaklaşır: "Efendim ne ışığı istiyorsunuz," "Mevlâna'nın ışığını istiyorum," der.

Schimmel'in bir zenginliği de şuradan gelmekteydi. O, dönemin İstanbul'unun büyük mutasavvıflarını tanıma fırsatı elde etti. Meselâ Abdülhay Efendi, Ahmet Tahir Efendi gibi. Ahmet Tahir Efendi ile bendenizi Fethi (Gemuhluoğlu) bey tanıştırmıştı. Kendisi, etrafında fazla halelenme olmasın, sadece dostlar bulunsun, diye şarap kadehinden çay içen melâmî meşrep bir zat. O dönemde Tahirü'l-Mevlevî Süleymaniye Camii'nde her Cuma günü Mesnevî dersi verirdi. Bende bu Mesnevî sevgisinin uyanmasında dinlediğim o dersler yanında Schimmel hanımın da etkisi büyüktür. Çünkü o, başka türlü anlatırdı Mevlâna'yı. Zira genel felsefeyi kavramadan Yunus'u, Mevlâna'yı kavramak kolay olmuyor. Bu açıdan örneğin bir varoluşçuluğu anladıktan sonra bir Yunus'a bir Mevlâna'ya bakmak daha başka ufuklar açıyor insanın önüne ve dev dehaların hangi milletten olursa olsun aynı şeyle üzerinde durduklarını görüyoruz.

Şu an şayet tamamlayabilirsem hayatımın eseri olabilecek bir proje üzerinde çalışıyorum. Mesnevî'nin tamamını nazma çekiyorum. Buna ihtiyaç var. Çünkü birçok sohbet esnasında şu sözle karşılaşıyorum: "Mevcut Mesnevî çevirilerini okuduk ancak bir şey anlamadık," Tabi Mesnevî, Farsça şiirin doruklarında yazılmış bir eser. Ancak düz yazıya çevrildiği zaman bütün lirizmini ve dildeki derinliğini kaybediyor. İnşallah bu eser tamamlandığında Mesnevî okunurken hem şiirin etkisinde kalacaklar hem de ne demek istediğini anlayacaklar.

Bu vesileyle Schimmel hanımı bir kez daha rahmetle anmak istiyorum.

¹ Schimmel, *Die Traume Des Kalifen* adlı eserinde çağdaş İslâm şiirinin yorumu bağlamında bir şiirin yorumunda Gökhan Evliyaoğlu'ndan şöyle bahsetmektedir: "Uyku-Hülya, Gece- Gündüz bir-birinden ayrılmaz bir şekilde aslında iç-içedir. Tıpkı çağdaş Türk şair Gökhan Evliyaoğlu'nun bazı şiirlerinde sık sık ifade ettiği gibi: Bu ifade, masal şiirinden daha ince daha duygulu olarak çağdaş İslâm şiirine özgü, belki de hiçbir yerde emsali bulunmayan bir ifadedir."